

Національна
академія наук України

Інститут
української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавнича рада:

Борис ПАТОН — голова
Любомир ВІНАР • Іван ДРАЧ • Аркадій ЖУКОВСЬКИЙ
Іван КУРАС • Володимир ЛИТВИН • Олексій ОНИЩЕНКО
Омелян ПРІЦАК • Френк СИСИН • Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Павло СОХАНЬ — головний редактор
Ярослав ДАШКЕВИЧ — заст. головного редактора
Ігор ГИРИЧ — відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО • Іван БУТИЧ
Сергій БЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦИК • Всеволод НАУЛКО
Руслан ПИРІГ • Валерій СМОЛІЙ • Ольга ТОДІЙЧУК
Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДОРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 7

Серія
ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ ТА РОЗВІДКИ
(1900–1906)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО
«СВІТ»
2005

ББК 63.3 (4 УКР)
Г91

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Упорядник Мирон КАПРАЛЬ

Автори коментарів: В.Александрович, М.Бандрівський,
М.Капраль, Я.Клиш, О.Купчипський, Ю.Лукомський, О.Мельник,
М.Мудрий, С.Панькова, В.Петегирич, А.Фелопок

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 966-603-223-6
ISBN 966-603-439-5 (т. 7)

- © Інститут української археології та джерелознавства імені М.С.Грушевського НАН України, 2005
- © Коментарі, автори, 2005
- © Видавництво «Світ», дизайн та художнє оформлення, 2005

РОЗДІЛ I

АРХЕОГРАФІЧНІ
ПУБЛІКАЦІЇ,
ПЕРЕДМОВИ

[ВСТУПНЕ СЛОВО ВІД РЕДАКЦІЇ ДО Т. XXII “РУСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ”]

В сім томі подано дві розвідки про правне становище селян під правом русько-литовським Михайла Владимирського-Буданова, професора історії права в Києві, й розвідку покійного київського історика Олександра Лазаревського про правне й економічне становище селян в Лівобічній Україні XVII—XVIII в. (т. зв. Гетьманщині). Сі статті доповняють розвідки, подані в томах VII і XXI, що ілюструють становище селян головно під правом польським*. Разом взяті дають вони історію нашого селянства від XIV до кінця XVIII в., хоч неоднаково повно відповідають на різні питання сєї історії, мають значні прогалини, не всюди з однакового становища розв'язують поставлені проблеми і в повній мірі все-таки не можуть заступити одностайного курсу історії селянства, якого бракує в нашій літературі.

Перша розвідка проф. В[ладимирського]-Буданова вийшла в 1892 р., в виданні: “Киевский сборник в помощь пострадавшим от неурожая”, під назвою: “Формы крестьянского землевладения в Литовско-Русском государстве XVI в.”, друга в р. 1893 в VII томі “Чтений” Київського історичного товариства під назвою: “Крестьянское землевладение в Западной России до пол[овины] XVI в.” Вони дають короткий і талановитий начерк правного становища селянства та інших зближених до них суспільних верств, черпаючи матеріал переважно з українсько-білоруського пограниччя (Пінщина, Городенщина, Берестейщина), і то з фактів про королівщини головно (про селян панських дуже мало). Виводи автора часом ідуть задалеко, і з сього боку до них були зроблені деякі поправки іншими дослідниками (див. наші замітки про се в Науковій хроніці “Записок Н[аукового] тов[ариства] ім. Шевченка” в т. IX). Хто хотів би ближче в сю справу увійти та доповнити й в дечім поправити виводи автора, може звернутися до отих праць: *А.Ефименко*, Дворищное землевладение в Южной Руси (Русская Мысль, 1892, IV—V); *М.Довнар-Запольский*, Западно-русская сельская община в XVI веке (Журнал Мин[истерства] Нар[одного] просв[ещения], 1897, VII) — про форми землеволодіння; про правне й економічне становище селян на литовським праві: *М.Любавский*, Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого Литовского Статута. Москва, 1893, і численні (але дуже слабкі щодо свого методу) статті *Ф.Леонтовича*, з них, давніші: Панський двор в Литовско-Русском государстве (Варшавские университетские известия, 1895, VI) і Крестьянский двор в Литовско-Русском государстве (Журнал Минист[ерства] нар[одного] просв[ещения], 1896, II—IV, X, XII; 1897, IV—V).

Далеко не так небагато зроблено по історії селянства в Лівобічній Україні. Хоч написана тому близько сорок літ, подана тут праця Лазаревського все ще зістається найбільшим образом селянського життя з часів Гетьманщини. Друкована вона була в I т. "Записок Черниговского губернского статистического комитета", 1866, п[ід] т[итулом]: Малороссийские посполитые крестьяне (1648—1783 г.), историко-юридический очерк по архивным источникам, і давно вже стала бібліографічною рідкістю. Доповненням до неї може служити передовсім його ж капітальна праця: Описание старой Малороссии (три томи, що обіймають північну частину Гетьманщини — полки Стародубський, Ніжинський і Прилуцький, рр. 1888—1902), але се тільки напівоброблений матеріал, зібраний при поодиноких селах. Розвідки можна вказати такі — до землеволодіння: *Д.Багалій*, Займанщина в Левобережній Україні XVII и XVIII ст. (К[иевская] старина, 1883, XII), й *Лучицкий*, Следы общинного землевладения в Левобережній Україні в XVIII в. (Отечественные записки, 1882, XI), його ж: Сябры и сябринное землевладение в Малороссии. СПб, 1889 (з часоп[ісї] "Северный вестник") (виводи сього автора, одначе, часто треба приймати cum grano salis [з крупинкою солі; тут: з певною недовірою]) та цитована вище стаття Ефименко про дворишне землеволодіння. До правової й економічної історії: *А.Ефименко*, Малороссийское дворянство и его судьба (Вестник Европы, 1891, IX), *В.Мякотин*, Прикрепление крестьянства Левобережній Малороссии в XVIII ст. (Русское Богатство, 1894, II—IV), *И.Миклашевский*, К истории хозяйственного быта Московского государства — Заселение и сельское хозяйство южной окраины XVII в. Москва, 1894 (для української території, що стояла під безпосередньою управою московського правительства).

Розвідки В[ладимирського]-Буданова друкуються в перекладі Д.Пилинського, до друку зредаговані С.Томашівським, під котрого доглядом друкований цілий сей том, розвідки Лазаревського — в перекладі М.Павлика. Розвідки друкуються вповні, без змін супроти оригіналу. Покажчик владила О. Т.

В дальшій томі "Р[уської] [історичної] бібліотеки" має появитися переклад праці В[ладимирського]-Буданова "Немецкое право в Литве и Польше" — підставової праці до історії міст.

У Львові, грудень 1902

бринна спілка. — К., 1998. На останню працю вийшла рецензія (*Ворончук І. Кому належить сору right? // Український гуманітарний огляд. — К., 1999. — Т. 1. — С. 165–177*), що засвідчила кризу сучасних наукових підходів на засадах істориків другої половини ХІХ — початку ХХ ст.

М.К.

[Вступне слово від редакції до т. ХХІІ “Руської історичної бібліотеки”]

Подаємо за першою публікацією: *Грушевський М.* Вступне слово від редакції // Руська історична бібліотека. — Львів, 1902. — Т. ХХІІ: Розвідки про селянство на Україні-Руси в ХV–ХVІІІ ст., ч. 2. — С. ІІІ–V. Автограф зберігається у: ЦДІАУЛ. — Ф. 401, оп. 1, спр. 49, арк. 246–248.

У виданні вміщені перекладені з російської мови статті: *Владимірській-Буданов М.* Форми селянського володіння в Литовсько-руській державі ХVІ в. — С. 1–41; *Владимірській-Буданов М.* Селянське володіння в Західній Русі до половини ХVІ в. — С. 43–123; *Лазаревський О.* Українські посполиті (1648–1783): історично-правничий очерк — С. 125–216.

с. 304 *Сі статті доповнюють розвідки, подані в томах VII і ХХІ, що ілюструють становище селян головню під правом польським* — йдеться про праці: *Линиченко І.* Суспільні верстви Галицької Русі ХІV–ХV вв. // Руська історична бібліотека. — Львів, 1899. — Т. 7; *Новицький І.П.* Начерк історії селянської верстви в Правобічній Україні ХV–ХVІІІ вв. // Руська історична бібліотека. — Львів, 1901. — Т. 21. — С. 1–112; *Антонович В.Б.* Про правне та економічне становище селян у ХVІІІ в. // Руська історична бібліотека. — Львів, 1901. — Т. 21. — С. 113–161.

М.К.

[Передмова до т. ХХІІІ–ХХІV “Руської історичної бібліотеки”]

Публікується за виданням: *Грушевський М.* [Передмова до т. ХХІІІ–ХХІV “Руської історичної бібліотеки”] // Руська історична бібліотека. — Львів, 1903. — Т. ХХІІІ–ХХІV: Розвідки про міста і міщанство на Україні-Руси в ХV–ХVІІІ ст. — С. V–IX. Автограф зберігається у: ЦДІАУЛ. — Ф. 401, оп. 1, спр. 41, арк. 258–260.

Видання вміщує переклад з російської мови монографії В.Владимирського-Буданова “Німецьке право в Польщі та Литві” (с. 1–308), переклад передмови В.Антоновича до 1-го тому 5-ї частини “Архива Юго-Западной России”, що в українському перекладі отримала назву “Українські міста” (с. 311–383), та переклад статті Д.Багалія “Магдебурзьке право на Лівобережній Україні” (с. 387–442).

Із часу приїзду до Галичини в 1894 р. М.Грушевський намагався розвинути міську проблематику в українській історіографії. Цього ж року він одночасно з

З М І С Т

	с. тексту	с. ком.
<i>М.Капраль</i> . Від упорядника	V	
Розділ I. АРХЕОГРАФІЧНІ ПУБЛІКАЦІЇ, ПЕРЕДМОВИ	1	
Сторінка з історії українсько-руського сільського духовенства (по самбірським актам XVI в.)	3	596
Лист кор[оля] Стефана Баторія до калги з р. 1577	76	602
Монах ворожитом	78	602
Причинки до історії роду Бибельських, зібрані арцибіскупом львівським Яном Прохніцьким. Подав Аристарх Крижановський ...	80	603
Два селянські контракти купна-продажі з початку XVI в.	90	605
Кілька грамот Володислава Опольського	95	606
Кілька документів до історії сільського духовенства в Галичині XVII—XVIII в.	102	608
Козаки в 1470-х рр.	112	609
Незаплачене київське подимне	117	609
“Козаки” в Галичині 1605 р.	118	610
Матеріали до історії Коліївщини. I. Василянські записки й листи про Коліївщину.	120	610
Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західної України. Серія перша (ч. 1—80) (1361—1530)	140	612
Серія друга (ч. 81—132) (1531—1574)	227	619
[Вступне слово до т. VIII “Руської історичної бібліотеки”]	300	623
[Передмова до т. XXI “Руської історичної бібліотеки”]	302	624
[Вступне слово від редакції до т. XXII “Руської історичної бібліотеки”]	304	625
[Передмова до т. XXIII—XXIV “Руської історичної бібліотеки”]	306	625
[Передмова до т. III “Жерел”]	309	628
[Передмова до т. VII “Жерел”]	311	629
Розділ II. АРХЕОЛОГІЧНІ СТУДІЇ	313	630
Бронзові мечі з Турецького повіту (Галичина)	315	630
Ковтки “київського типу” у сучасних кавказців	319	631
Печатки з околиць Галича	322	632
Розділ III. ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ	325	632
Хронологія подій Галицько-Волинської літописі	327	632
До справи хронологічної зв’язі в Галицько-Волинській літописі.		
Кілька заміток до статті Б.Барвінського	388	638
Економічний стан селян в Сяноцькім старостві в середині XVI в. на основі описей королівщин	392	638

Економічне становище селян в Львівському старостві в середині XVI віку на основі описей королівщин	414	643
Чи маємо автентичні грамоти кн[язя] Льва?		
Критично-історична розвідка	442	646
Ще про грамоти кн[язя] Льва галицького.		
З приводу статті проф. Линниченка	461	652
Кілька заміток до “Чуда св. Климента папи римського”	472	653
Іще до “Чуда св. Климента папи римського”	475	654
“Люди в пенезех”	478	654
Розділ IV. ОГЛЯДИ, РЕЦЕНЗІЙНІ СТАТТІ, ВИСТУПИ, ПРОЕКТИ	481	654
Огляд праць Н.Кондакова з історії староруської штуки	483	654
Київські мініатюри при Трірській псалтирі	495	657
Львівське Наукове товариство імені Шевченка і його внески у вивчення Південної Русі	505	659
[Виступ на звичайних загальних зборах Наукового товариства ім. Шевченка, 29 червня 1904 р.]	533	662
[Виступ на звичайних загальних зборах Наукового товариства ім. Шевченка, 19 цвітня 1905 р.]	535	663
Записка, предложена археографічній комісії в справі видання корпусу матеріалів до історії Козаччини	539	666
Розділ V. НЕКРОЛОГИ	541	668
Петро Лашкар'юв (Некролог)	543	668
Митрофан Дикарів (Некрологічна звістка)	545	669
Пам'яті Олександра Кониського	546	671
Матвій Симонів (Номис) (Некрологічна замітка)	557	682
Ізидор Шараневич (Некролог)	559	685
Мих[айло] Сухомлінов — Ів[ан] Жданов. Некрологічна замітка	562	689
Д-р Остап Терлецький. Некрологічна замітка	564	691
До некролога Остапа Терлецького	567	693
Олексій Андрієвський. Некрологічна замітка	569	694
Пам'яті Олександра Лазаревського	572	697
Тадей Рильський. Некрологічна замітка	580	707
Пам'яті Олексія Маркевича	581	709
П. Литвинова-Бартош. Некролог	592	716
Аристарх Крижановський. Некролог	593	717
[Вільгельм Онкен. Некролог]	595	718
КОМЕНТАРІ	596	
СПИСОК ЦИТОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	719	
ПОЯСНЕННЯ СЛІВ	736	
ПОКАЖЧИК	738	

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 7

Серія “Історичні студії та розвідки (1900—1906)”

Редактор	<i>Л.Веремієнко</i>
Художнє оформлення	<i>С.Іванов</i>
Технічний редактор	<i>С.Довба</i>
Комп'ютерний набір і верстка	<i>Л.Гринчишин</i>
Коректори	<i>Р.Гамада, М.Ломеха, Б.Павлів, О.Тростянчин</i>

Здано на складання 14.07.2005. Підп. до друку 05.12.2005.

Формат 70x100¹/₁₆. Папір офс. Гарн. Academy. Офс. друк. Умовн. друк. арк. 63,85.

Умовн. фарбовідб. 64,25. Обл.-вид. арк. 56,39. Додрук. накладу 500 прим.

Свідоцтво держ. реєстру: серія ДК № 22. Вид. № 17. Зам. 556-5.

Державне спеціалізоване видавництво “Світ” 79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
www.dsv-svit.lviv.ua; e-mail: office@dsv-svit.lviv.ua

Надруковано з готових діапазитивів на ВАТ “Львівська книжкова фабрика “Атлас”
75005 м. Львів, вул. Зелена, 20

Грушевський М.С.

Г 91 Твори: У 50 т. /Редкол.: П.Сохань, Я.Дашкевич, І.Гирич та ін.;
Голов. ред. П.Сохань. — Львів: Світ, 2002 —
Т. 7: Серія “Історичні студії та розвідки (1900—1906)”. — 2005. —
792 с.

ISBN 966-603-223-6; 966-603-439-5 (т. 7).

Сьомий том зібрання праць М.Грушевського продовжує серію “Історичні студії та розвідки” і охоплює період 1900—1906 рр. У ньому вміщені археографічні публікації, передмови, історичні статті, огляди, рецензії та некрологи пам’яті видатних постатей того часу.

Видання розраховане для науковців та всіх, хто цікавиться історією України.

ББК 63.3 (4 УКР)

ISBN 966-603-223-6

ISBN 966-603-439-5 (т. 7)